

УДК 338.92.655

Р. М. МАШТАЛІР

**КОМПЛЕКСНА ПРОГРАМА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО
ПРОГРЕСУ У ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНОМУ КОМПЛЕКСІ
(методологія та соціально-економічні аспекти розробки)**

Недоліки у розвитку книговидавничої системи значною мірою зумовлені тим, що освоєння результатів науково-технічного прогресу супроводжується певним протиріччям. Технічне переозброєння галузі здійснюється недостатніми темпами: рівень механізації виробничих процесів в середньому становить менше 60%, повільно запроваджується електронне обладнання, наявні значні втрати при використанні високопродуктивної техніки у видавництвах і на поліграфічних підприємствах; відсутній комплексний підхід до вдосконалення виробничої бази поліграфічних підприємств і видавництва. Все це негативно позначається на функціонуванні галузі. Наприклад, якщо за 1971—1979 рр. основні фонди поліграфії зросли на 68,4%, то обсяг валової продукції підвищився лише на 33,5%. Це зумовило збільшення капіталовкладень на одиницю продукції в 1,26 рази.

Завдання розвитку видавничо-поліграфічного комплексу (ВПК), підвищення його ефективності та якості роботи на основі використання наявних резервів вимагають дальшого вдосконалення планування, всієї системи господарювання. У постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 12 липня 1979 р. «Про поліпшення планування і посилення впливу господарського механізму на підвищення ефективності виробництва і якості роботи» вказано, що завдання полягає в тому, щоб підняти рівень планування і господарювання, привести їх у відповідність з вимогами нинішнього етапу — етапу розвинутого соціалізму, добитися значного підвищення ефективності суспільного виробництва, прискорення науково-технічного прогресу і зростання продуктивності праці, поліпшення якості продукції і на цій основі забезпечити неухильне піднесення економіки країни і добробуту радянського народу [3]. Прийнята постанова — це важлива ланка в реалізації економічної стратегії, розробленої XXIV і XXV з'їздами КПРС, основу якої становить курс на інтенсифікацію, орієнтація всієї планової системи та господарської діяльності на кінцеві народно-господарські результати. У постанові особливо підкреслюється необхідність прискорення темпів науково-технічного прогресу та підвищення його ролі у забезпеченні неухильного піднесення

економіки і добробуту радянського народу, що знаходить своє втілення у комплексній програмі науково-технічного прогресу (КПНТП). Ця програма покладена в основу нової системи планування, яка передбачає тісний зв'язок перспективних і поточних планів і по суті визначає порядок їх розробки. На основі КПНТП визначаються перспективи планування на 20, 10, 5 років і річного планування. Основною формою планування стають п'ятирічні плани, підвищується значення науково обгрунтованих норм і нормативів.

Необхідність підвищення результативності науки і техніки у вирішенні соціальних і економічних програм розвитку країни підкреслена в «Основних напрямках економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року». «В одинадцятій п'ятирічці, — говорить тут, — розвиток науки і техніки повинен бути ще більшою мірою підпорядкований розв'язанню економічних і соціальних завдань радянського суспільства, прискоренню переведення економіки на шлях інтенсивного розвитку, підвищенню ефективності суспільного виробництва» [2, с. 169].

На жаль, до цього часу при формуванні народногосподарських і галузевих планів питанням науково-технічного прогресу приділяють недостатню увагу. У ВПК найбільш відстає планування вдосконалення технічної бази та підвищення її ефективності. Незважаючи на те, що за останній час у поліграфії, як і в інших галузях промисловості, здійснено ряд заходів щодо вдосконалення механізму господарювання, вони в цілому виявились малоефективними.

Основний недолік планування науково-технічного прогресу і підвищення ефективності виробничого апарату в поліграфії — відсутність комплексності. У галузі немає чіткої системи планування технічного розвитку в ланцюгу «промислові та виробничі об'єднання—підприємства—цехи». Відокремлені в плануванні ланки системи «наука—техніка—виробництво—споживання». Таким чином, виникає необхідність у вдосконаленні планування технічного розвитку галузі як «по вертикалі» так і «по горизонталі».

Наявність вказаних недоліків призводить до того, що план технічного переозброєння відривається від економічного розвитку галузі. Його показники стають не планово-ціновими, а сам план набуває додаткового характеру, не виконує своєї ролі при обгрунтуванні техніко-економічних показників. У більшості випадків план технічного переозброєння складається після розробки виробничих планів і через те не може бути розрахунковою базою для планових техніко-економічних показників виробництва. Тому вдосконалення планування науково-технічного прогресу і підвищення ефективності виробничого апарату поліграфічної промисловості повинно здійснюватися насамперед шляхом зміцнення ролі плану технічного розвитку й організації виробництва в галузевому і внутрігалузевому плануванні. Методологічна основа цього процесу — системний комплексний підхід.

Роль і значення КПНТП в реалізації соціально-економічних завдань зумовлюють необхідність всебічної проробки та високого рівня обґрунтування у кожній галузі.

Розробка КПНТП має не лише технічні аспекти. Ми розглянемо деякі, на наш погляд, найбільш важливі, методологічні та соціально-економічні питання розробки КПНТП у ВПК.

Насамперед слід підкреслити, що тісний зв'язок та єдність елементів ВПК, що мають загальну програму та єдину мету, зумовлюють необхідність розробки такої КПНТП, яка б охоплювала видавничі та поліграфічні процеси, а також етап розповсюдження друкованої інформації. Лише такий підхід до розробки КПНТП може забезпечити належну їх роль у підвищенні ефективності функціонування видавничо-поліграфічної системи з точки зору досягнення високих кінцевих результатів — основного напрямку вдосконалення механізму господарювання, передбаченого постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР. Аналіз практики свідчить, що саме відсутність системного комплексного підходу до технічного переозброєння ВПК, як і до планування й управління ним взагалі, є основною причиною, що породжує диспропорції, недостатню ефективність і низьку оперативність друкованої інформації.

Згідно з постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР про вдосконалення механізму господарювання виникає необхідність у розробці КПНТП по народному господарству, цільових комплексних науково-технічних, економічних і соціальних програм, програм розвитку окремих регіонів і територіально-виробничих комплексів, а також галузевих КПНТП. КПНТП у ВПК належить до типу галузевих програм. При її розробці за основу слід брати КПНТП по народному господарству, забезпечивши їх тісний зв'язок, а також зв'язок з цільовими комплексними науково-технічними, економічними і соціальними програмами країни (економії матеріальних ресурсів, скороченню частки ручної праці, охорони навколишнього середовища та ін.).

Науковий досвід, тенденції вдосконалення технічної бази і вплив науково-технічного прогресу на суспільне виробництво дають підстави виділити в КПНТП такі основні напрями:

- розробка і запровадження принципово нової технології;
- розробка і використання нових матеріалів, а також заходи щодо економії матеріальних ресурсів;
- підвищення рівня механізації виробництва і на цій основі скорочення частки ручної праці;
- вдосконалення організації виробництва (її суспільних форм і внутрізаводської) та праці;
- вдосконалення управління та планування ВПК;
- охорона навколишнього середовища;
- підготовка та підвищення кваліфікації кадрів.

Особливості друкованої продукції і різний рівень концентрації поліграфічного виробництва зумовлюють необхідність розробки КПНТП за видами (книжкове, газетне, журнальне та ін.) і типами виробництва (крупносерійне, серійне та дрібносерійне). Ви-

никає необхідність підвищення рівня концентрації за рахунок значного зменшення кількості дрібносерійних районних друкарень і переходу до організації міжрайонних.

Зрозуміло, що КПНТП повинна розроблятися за способами друку (високий, офсетний, глибокий, спеціальні способи друку), а також стадіями виробництва (формні, друкарські, брошуруваль-но-палітурні процеси). При розробці КПНТП за такими елементами ВПК як створення та розповсюдження інформації необхідно також враховувати наявність різних видавництв та організацій книжкової торгівлі (характер діяльності, обсяг роботи, профіль та ін.). Із зазначеного випливає, що розробці КПНТП у ВПК повинна передувати всебічна класифікація його елементів — видавництв, поліграфічних підприємств і організацій книжкової торгівлі.

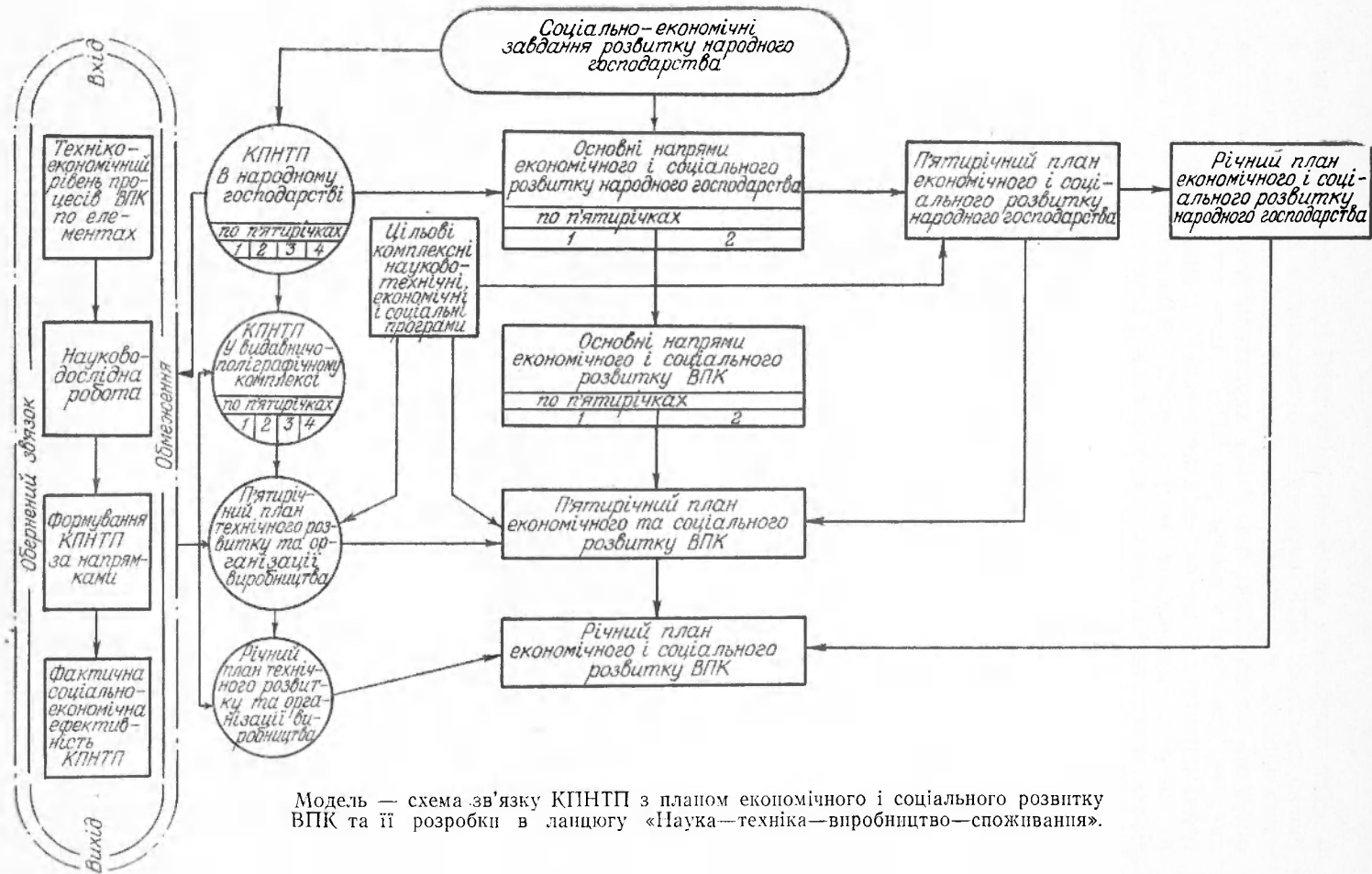
Модель-схема дає змогу наближено відтворити процес розробки КПНТП у ВПК як економічній системі.

Модель-схема розробки КПНТП у ВПК має процесний характер. Виходячи з призначення моделі-схеми, її основними процесами повинні бути: техніко-економічний рівень ВПК за його елементами (видавництва, поліграфічні підприємства, організації книжкової торгівлі); науково-дослідна робота; формування КПНТП за напрямками; фактична соціально-економічна ефективність КПНТП. Таким чином, модель-схема — це сукупність логічних елементів, пов'язаних з розробкою КПНТП у галузі. Вона має умовно-замкнутий характер.

У зв'язку з тим, що розробка КПНТП базується на фактичному стані та рівні матеріально-технічної бази, модель-схема її розробки починається з визначення техніко-економічного рівня процесів ВПК за його елементами (видавництва, поліграфічні підприємства книготорговельної організації). Одержана інформація повинна бути покладена в основу процесів науково-дослідної роботи, формування КПНТП за напрямками. Замикає модель-схему процес «Фактична соціально-економічна ефективність КПНТП». Дані цього процесу — надзвичайно цінна інформація для наступного вдосконалення технічної бази галузі, а отже, для розробки перспективних планів економічного та соціального розвитку на наступний період.

Згідно з названою постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР КПНТП поновлюються кожні п'ять років.

Роль і значення інформації про стан матеріально-технічної бази ВПК при розробці КПНТП становлять на порядок денний питання про показники його техніко-економічного рівня. Теоретичні розробки, зокрема наявність різних форм ефективності, а також аналіз практики дають підставу стверджувати, що в плановому управлінні для вимірювання техніко-економічного рівня виробництва необхідно застосовувати систему показників. Їх сукупність повинна дати вичерпну характеристику технічного, організаційного, економічного та соціального рівня (для скорочення прийнято термін «техніко-економічний рівень») ВПК.

Модель — схема зв'язку КПНТП з планом економічного і соціального розвитку ВПК та її розробки в ланцюгу «Наука—техніка—виробництво—споживання».

Для одержання вичерпної інформації про техніко-економічний рівень процесів ВПК систему його показників слід об'єднати в узагальнюючі та окремі. Узагальнюючі (синтетичні) показники оперують величинами, які точно характеризують результати та витрати, пов'язані з діяльністю ВПК і його елементів. Вони повинні орієнтувати на поліпшення функціонування ВПК, зниження витрат, підвищення оперативності друкованої інформації. Часткові показники характеризують окремі сторони функціонування ВПК та його елементів. Їх основне призначення — обґрунтування конкретних шляхів підвищення результативності ВПК, зокрема його техніко-економічного рівня.

Залежно від поставленого завдання техніко-економічний стан ВПК в цілому і його елементів слід визначити на рівні Держкомвидаву СРСР і Держкомвидавів союзних республік, промислових, виробничо-технічних, виробничих об'єднань (підприємств), видавництва (видавничих об'єднань) і книготорговельних організацій.

Аналіз діяльності ВПК з точки зору кінцевих результатів і необхідність визначення напрямів його подальшого розвитку зумовлюють таку систему узагальнюючих показників для характеристики техніко-економічного стану на рівні галузі в цілому: ступінь задоволення потреб країни в основних видах друкованої продукції; трудомісткість, матеріаломісткість продукції; рентабельність виробництва та оперативність виготовлення і розповсюдження друкованої інформації. Ці показники впливають із основних вимог розвитку ВПК, мають конкретну характеристику, чисельний вираз. Систему окремих (часткових) показників слід застосовувати для визначення техніко-економічного стану на певному ієрархічному рівні за окремими елементами ВПК (видавництв, поліграфії, книжкової торгівлі). У системі цих показників слід виділити показники технічного (кількісні і якісні), технологічного, організаційного та соціального рівнів.

У системі показників техніко-економічного стану ВПК особливе місце належить показникам рівня механізації. Хоча питання вимірювання рівня механізації процесів у галузі вже було предметом вивчення, проте воно ще й досі остаточно нерозв'язане. Основні недоліки зумовлені тим, що при вимірюванні рівня механізації у ВПК не застосовують системного комплексного підходу, а також базуються на недосконалій методиці визначення показників. Внаслідок цього у галузі відсутня вичерпна інформація про рівень механізації процесів ВПК, особливо видавничих і процесів розповсюдження друкованої інформації. Однак саме ці процеси найменш механізовані. Наприклад, за даними Держкомвидаву УРСР механізація праці в книжковій торгівлі не перевищує 15...20%.

Що стосується інформації про рівень механізації праці такого елемента ВПК як поліграфічне виробництво, то в галузевій статистиці дані завищені, оскільки за діючою методикою праця робітників, які виконують роботу вручну на машинах і механізмах, віднесена до механізованої. Корегування значно знижує

значення рівня механізації й автоматизації за ступенем охоплення робітників механізованою працею, і по галузі в цілому він становить не 60%, а 45... 50%.

Внаслідок недосконалості методики підрахунку у галузевій статистичній інформації завишена кількість комплексно-механізованих підприємств. На багатьох підприємствах, які належать до комплексно-механізованих, не досягнуто необхідного для цього рівня механізації: 83... 85% на основних процесах і 75... 78% на допоміжних.

Крім того, інформація про рівень механізації виробництва в галузі далеко неповна. Вимагають уточнення дані про рівень механізації праці в галузі за ступенем концентрації і спеціалізації поліграфічних підприємств, видами виробництва (основне, допоміжне, обслуговуюче, побічне), процесами (основні, допоміжні).

При розробці КПНТП в галузі, особливо при визначенні техніко-економічного рівня поліграфічного виробництва, необхідно провести детальну паспортизацію робочих місць і облік ручної праці. Паспортизації повинні підлягати не лише ручні операції, але й механізовані для виявлення рівня механізованої праці в загальних трудовитратах*. Особливу увагу слід звернути на паспортизацію важких і ручних робіт. Окремо необхідно відзначити необхідність проведення в поліграфії паспортизації навантажувально-розвантажувальних і складських операцій, де рівень механізації досить низький.

Детальна розробка КПНТП у ВПК значно підвищить рівень планування в галузі, забезпечить належне наукове обґрунтування планів, сприятиме прискоренню темпів і підвищенню ефективності науково-технічного прогресу.

Список літератури: 1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. — К.: Політвидав України, 1976. 2. Матеріали XXVI з'їзду КПРС. — К.: Політвидав України, 1981. 3. Об улучшении планирования и усилении воздействия хозяйственного механизма на повышение эффективности производства и качества работы: Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 12 июля 1979 г. — М.: Политиздат, 1980. 4. *Машталер Р. М.* Экономические проблемы научно-технического прогресса в полиграфии. — М.: Книга, 1978.

Methodological basis of working-out the complex programme of scientific-technological progress in the publishing-printing complex is studied. The model-scheme of its working-out based on the system complex approach, is worked out.

Стаття надійшла в редакцію 11 лютого 1980 року

* У деяких галузях промисловості використовують методику, за якою операції з рівнем механізації праці, меншим 50%, вважаються ручними.